

Արսեն Վարդանյան

Երևան քաղաքի դատախազի տեղակալ, Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի հայցորդ

ԱՊԱՑՈՒՅՑԻ ՀԱՎԱՍՏԻՈՒԹՅԱՆ ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆ ՈՒ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՀՀ ՆՈՐ ԹՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ¹

Համառոտագիր

Ապացուցումը, հանդիսանալով ամբողջ քրեական դատավարության կարևորագույն բաղադրատարրերից մեկը, մշտապես գտնվել է տեսաբանների և պրակտիկ աշխատողների ուշադրության կենտրոնում: Սույն աշխատությունում տեսական մակարդակով քննարկվել է ապացույցի հավաստիության հատկանիշի հասկացությունը, բովանդակությունն ու կիրառական նշանակությունը, ինչպես նաև ապացույցների ստուգման և գնահատման մի շարք հիմնահարցեր, օրենսդրության, ՄԻԵԴ վճիռների, ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախադեպային որոշումների, դատական պրակտիկայի, տեսական աղբյուրների ուսումնասիրության հիման վրա վերլուծվել են քրեական դատավարությունում ապացույցի հավաստիության ինստիտուտին վերաբերող մի շարք արդի հիմնախնդիրներ: Անդրադարձ է կատարվել ապացույցի հավաստիության գիտականորեն հիմնավորված հասկացության օրենսդրական սահմանման անհրաժեշտությանը: Առանձնակի ուշադրություն է դարձվել քրեադատավարական ապացույցի՝ ինքնուրույն հատկանիշ հանդիսացող հավաստիության օրենսդրական ձևակերպմանը, ապացույցի հավաստիության ապահովման երաշխիքներին և կառուցակարգերին, ապացույցի անարժանահավատության հանգեցնող հանգամանքներին և դրանց դրսևորումներին՝ առաջարկելով հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ ձեռք բերվող ապացույցների հավաստիության ապահովման շրջանակում օրենսդրորեն ամրագրել եզրակացություն ներկայացնելուց, կարծիք տալուց կամ որևէ վարությամբ գործողության կատարմանը մասնակցելուց առաջ փորձագետին հարցաքննելու արգելքը: Ապացույցի հավաստիության ինստիտուտը, ստուգումն ու գնահատումը, ինչպես նաև դրա ապահովման երաշխիքները ապացուցման գործընթացի առավել բարդ փուլերից է, ինչն իր հերթին ենթադրում է գործնական աշխատանքում մի շարք խնդիրների առաջացման հավանականություն, որոնց ուսումնասիրումն ու քննարկումը կարող է նպաստել դրանց վերհանմանն ու արդյունավետ լուծումների որոնմանը, ինչն ինքնին մատնանշում է սույն աշխատության արդիականությունը: Առանձնակի ուշադրություն է դարձվել պրակտիկ

¹ Հոդվածը ներկայացվել է 17.04.2026 թ., գրախոսվել է 25.05.2026 թ.:

աշխատանքում առաջացող խնդիրներին, օրենսդրական բարեփոխումների համատեքստում ներդրված իրավական նոր մեխանիզմներին, ձևակերպվել են եզրահանգումներ՝ կատարելով ապացուցման ինստիտուտի հետագա զարգացմանն ուղղված որոշ առաջարկություններ:

Հիմնաբառեր - քրեական դատավարություն, փաստական տվյալ, ապացույցի հատկանիշներ, ապացույցի ստուգում և գնահատում, հավաստի ապացույց:

Ներածություն

Ապացուցման հիմնահարցերը կենտրոնական դեր են զբաղեցնում քրեական դատավարության գիտությունում և իրավակիրառ պրակտիկայում: Թեմայի արդիականությունը պայմանավորված է օրենսդրության արմատական փոփոխությամբ, ապացուցման գործընթացին վերաբերող նորագույն ինստիտուտների ներդրմամբ, ինչպես նաև պրակտիկայում առաջացող խնդիրներով: Ուսումնասիրության օբյեկտը ապացուցման իրականացման շրջանակներում առաջացող հասարակական հարաբերություններն են, իսկ որպես առարկա՝ հավաստիության հատկանիշի վերաբերյալ տեսական մոտեցումները, ինչպես նաև քրեադատավարական օրենսդրությանը վերաբերելի իրավադրույթները: Հոդվածը նպատակ է հետապնդում ուսումնասիրելու ապացույցի հավաստիության հասկացությունն ու էությունը, իրավական կարգավորման առանձնահատկությունները, դրա ապահովման երաշխիքներն ու կառուցակարգերը, վեր հանել իրավական կարգավորման բացերը՝ առաջ քաշելով դրանց լուծմանն ուղղված հնարավոր առաջարկներ:

Քրեադատավարական ապացույցի հավաստիության հասկացությունը

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) 22-րդ հոդվածի 5-րդ և 105-րդ հոդվածի 1-ին մասերով նախատեսված իրավադրույթների համակարգային վերլուծությունն ուղղակիորեն վկայում է, որ օրենսդիրն ապացույցի հատկանիշների շարքին, ի թիվս վերաբերելիության և թույլատրելիության, դասում է նաև հավաստիությունը: Օրենսգրքում ապացույցի հավաստիության բովանդակությունը բացահայտված չէ, ինչը, մեր կարծիքով, լուրջ բացթողում է՝ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր ապացույց հավաստիության տեսանկյունից գնահատման ենթարկելու օրենսդրական իմպերատիվ պահանջը:

Հատկանշական է, որ ի տարբերություն քրեական դատավարության՝ քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրքը բացահայտում է ապացույցի արժանահավատության հասկացության բովանդակությունը՝ սահմանելով, որ դատարանը հետազոտված ապացույցը ճանաչում է անարժանահավատ, եթե դրա հետազոտման, գնահատման կամ այլ ապացույցների հետ համադրման արդյուն-

քով հաստատվում է, որ դրանում պարունակվող տեղեկատվությունը չի համապատասխանում իրականությանը²: Վերոգրյալից բխում է, որ արժանահավատությունը (հավաստիությունը) ցույց է տալիս փաստական տվյալում պարունակվող տեղեկատվության՝ իրականության հետ համապատասխանությունը:

Ապացույցի հավաստիության հարցը պահանջում է հատուկ ուշադրություն, քանի որ այն ապացույցի հատկանիշներից մեկն է, որը նպաստում է քրեադատավարական օրենսդրության նպատակի իրականացմանը՝ երաշխավորելով դատավարության կողմերի հիմնարար իրավունքների և օրինական շահերի պահպանումը:

Քննարկվող հասկացության էությունը բացահայտելու համար, նախ և առաջ անհրաժեշտ է դիմել բացատրական բառարանի օգնությանը, որի համաձայն՝ «հավաստի» նշանակում է հավատալու արժանի, ճիշտ, ստույգ, հաստատ³:

Հարկ է նշել, որ գիտությունում առկա չէ «հավաստիություն» եզրույթի վերաբերյալ միասնական դիրքորոշում: Որոշ աղբյուրներում դրա ներքո հասկացվում է իրականության համապատասխանությունը, մյուսներն այն նույնացնում են ճշմարտության հետ, սակայն ավանդականորեն ընդունված մոտեցումն այն է, որ ապացույցի հավաստիությունը ցույց է տալիս տվյալի ճշմարտացիությունը, այսինքն՝ հավաստի է այն ապացույցը, որի ճշմարտացիությունը կասկած չի հարուցում: Մ. Ս. Ստրոգովիչը հավաստիությունը նույնացնում էր ճշմարտության հետ⁴, իսկ Ի. Վ. Օվսյաննիկովը «հավաստի ապացույցը» սահմանում է որպես ապացույց, որի «բովանդակությունը չի հերքվել ապացուցման գործընթացում»⁵:

Ընդ որում, ապացուցման գործընթացում պետք է օգտագործվեն միայն տվյալներ, որոնք համապատասխանում են իրականությանը և փաստերին: Ստացվող տեղեկատվությունը պետք է պատշաճ արտացոլի օբյեկտիվ իրականությունը: Հակառակ պարագայում, եթե որպես ապացույց դիտարկվեն կասկածելի կամ ոչ արժանահավատ տվյալներ, ապա ոչ ճշմարտացի եզրահանգումների հավանականությունը բարձր է: Այդ նպատակով էլ ապացուցողական տեղեկատվությունը պետք է օժտված լինի ճշմարտացիության հատկանիշով: Քրեական գործով եզրահանգումներ հնարավոր է անել միայն իրականությանը համապատասխանող տեղեկատվության հիման վրա⁶:

Հավաստի գիտելիքը, ըստ Ի. Վ. Աբրոսիմովի, պետք է ունենա հետևյալ հատկանիշները՝

² Տե՛ս ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 3-րդ մաս:

³ Տե՛ս Է. Բ. Ադայան, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան», Երևան, 1976, էջ 834:

⁴ Տե՛ս Строгович М. С., Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе, М., АН СССР, 1955, էջ 86:

⁵ Տե՛ս Овсянников И. В., Проблема достоверности доказательств в доказательственном праве России, Современное право, 2004, № 7, էջ 40:

⁶ Տե՛ս Смирнов А. В., Калиновский К. Б., Уголовный процесс, Учебное пособие, 2-е изд., М., «Питер», 2014, էջ 336:

1. ճշմարտություն՝ օբյեկտիվ իրականությանը համապատասխանություն,
2. անառարկելիություն՝ իր գոյության տվյալ փուլում (ընդ որում՝ ապագայում այն կարող է փոխվել, ուստիև, իրականությունն արտացոլող ճշմարտության բովանդակային կողմը ևս կարող է փոփոխության ենթարկվել),
3. տվյալների որոշակի համակցությամբ հիմնավորվածություն,
4. օբյեկտիվ (գիտելիքը կրող սուբյեկտի կամքից անկախ) և սուբյեկտիվ (այն կրող անձի գործունեության արդյունք) բաղադրիչների համադրություն,
5. տվյալ գիտելիքը կազմող եզրահանգումների տրամաբանական հաջորդականություն,
6. միանշանակություն,
7. բուն գիտելիքի և դրա հիման վրա ձևավորված եզրակացությունների միջև համապատասխանություն,
8. համոզիչ լինել,
9. կարևորություն,

10. հետագա ճանաչողական գործունեությունում օգտագործման ներուժ⁷:

Ապացույցի պոզիտիվ հասկացության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ ապացուցման ենթակա հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը որոշելու համատեքստում օրենսդիրն ինքնանպատակ չի օգտագործում «պարզել» եզրույթը: Ըստ էության, փաստի վերաբերյալ օրենքով սահմանված կարգով ստացված տվյալն ապացուցողական ուժ ստանում է այս կամ այն հանգամանքն (ապացուցման առարկան կազմող) ապացուցելու իր ունակության շնորհիվ, հետևաբար՝ քրեական վարույթի հանգամանքները հավաստիորեն պարզելու համար անհրաժեշտ է ունենալ ապացույցներ, որոնք համապատասխանում են իրականությանը, այսինքն՝ հավաստի ապացույցներ:

ՀԽՍՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը (ընդունված՝ 1961 թ.) ամրագրում էր բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննություն իրականացնելու պահանջ, ուստիև՝ օբյեկտիվ իրականությունը պարզելու անհրաժեշտություն, ինչը հնարավոր էր իրականացնել օբյեկտիվ ապացույցների միջոցով, այսինքն՝ հավաստիությունը չէր դիտվում որպես ապացույցի առանձին հատկանիշ: Դրան հաջորդած ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը (ընդունված՝ 1998 թ.) իր հերթին նախատեսում էր, որ ապացույցը ենթակա է գնահատման միայն վերաբերելիության և թույլատրելիության տեսանկյունից՝ հավաստիությունը կրկին չդիտարկելով ապացույցի հատկանիշների շարքին: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ դեռևս նախկին Օրենսգրքի գործողության պայմաններում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը թիվ ԵԿԴ/0252/01/13 գործով 2014 թ. հոկտեմբերի 31-ին կայացրած որոշմամբ ձևավորել էր ապացույցի արժանահավատության (հավաստիության)

⁷ Sh'u Абросимов И. В., Актуальные вопросы обеспечения допустимости и достоверности доказательств в уголовном судопроизводстве, автореф. дис. ... канд. юрид. Наук, 12.00.09, М., 2007, էջ 22:

հատկանիշի հասկացությունն ու գնահատման չափանիշները. «/.../ Արժանահավատ է այն ապացույցը, որի ճշմարտացիությունը կասկած չի հարուցում: Ապացույցն արժանահավատության տեսանկյունից գնահատելիս դատարանը պետք է հիմք ընդունի հետևյալ հանգամանքները.

- ա) ապացույցի աղբյուրի հատկանիշները (օրինակ՝ փորձագետի ձեռնհասությունը, ցուցմունք տվող անձի շահագրգռվածությունը, որոշ դեպքերում հոգեբանական և ֆիզիոլոգիական հատկանիշները, վիճակը, ինչպես նաև անձին վերաբերող այլ հատկանիշներ, որոնք կարող են ազդեցություն ունենալ այդ անձի կողմից գործի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներն ընկալելու, մոտապահելու, վերարտադրելու գործընթացի վրա),
- բ) ապացույցի ձևավորման հանգամանքները (օրինակ՝ վկայի կողմից կոնկրետ հանգամանքն ընկալելու պայմանները, պաշտպանի, ներկայացուցչի ներկայությունը և այլն),
- գ) ապացուցողական տեղեկությունը ձեռք բերելու միջոցը,
- դ) ապացույցի բովանդակությունը կազմող տեղեկությունը հաստատող կամ հերքող հանգամանքների առկայությունը,
- ե) նույն տեղեկության ստացումն այլ աղբյուրից:

Յուրաքանչյուր ապացույց արժանահավատության տեսանկյունից պետք է գնահատվի ապացույցների համակցության մեջ՝ բազմակողմանի և մանրամասն գնահատելով փաստական տվյալների ստացման աղբյուրները և ապացույցի ձևավորման ամբողջ ընթացքը: Ապացույցի արժանահավատության վերաբերյալ վերջնական որոշում կարող է կայացվել դրա բովանդակությունն այլ աղբյուրներից ստացված տեղեկությունների հետ համադրելու արդյունքում: Որոշակի փաստի վերաբերյալ այս կամ այն աղբյուրից ստացված տեղեկությունների արժանահավատությունը գնահատելու համար անհրաժեշտ է վերլուծել ստացված տեղեկությունների բովանդակությունը, համադրել դրանք այլ ապացույցների հետ, պարզել դրանց համապատասխանությունը կամ հակասությունը, հակասության դեպքում՝ դրա պատճառները: Ապացույցի արժանահավատության վերաբերյալ դատարանի եզրահանգումները պետք է հիմնվեն գործում առկա փաստական տվյալների վրա»:

Այսպիսով, կարող ենք եզրահանգել, որ ապացույցի հավաստիությունը մատնանշում է ստացված տվյալի ճշմարտացիությունը, այն է՝ դրանում պարունակվող տեղեկատվության՝ իրականության հետ համապատասխանությունը: Քրեադատավարական ապացույցները պետք է լինեն համոզիչ և անհերքելի, այսինքն՝ հավաստի, քանի որ միայն այդպիսի տվյալների համակցության հիման վրա է հնարավոր կայացնել օրինական և հիմնավոր դատավարական ակտեր: Մեր համոզմամբ՝ ապացույցի հավաստիությունը չի ենթադրում դրա մեկնաբանումը որպես օբյեկտիվ իրականության փաստեր, որոնք գոյություն ունեն մարդու ճանաչողական գործունեությունից անկախ: Քրեական դատավարությունում ապացույցի հավաստիությունը պետք է ընկալել որպես իմացաբանական հաս-

կացություն: Այս առումով, քրեական դատավարության կողմ հանդիսացող վարույթի մի մասնակցի կողմից որևէ ապացույցի հավաստիության վերաբերյալ արված եզրահանգումը չի կարող բացառել ապացուցման գործընթացում մեկ այլ վարույթի մասնակցի կողմից հակադիր գնահատականի կամ եզրակացության ձևավորումը:

Վերոնշյալի համատեքստում համակարծիք ենք գիտությունում ընդունված այն տեսակետի հետ, որ ապացույցի հավաստիությունն ունի օբյեկտիվ-սուբյեկտիվ բնույթ⁸: Մասնավորապես՝ օրենսդրությամբ նախատեսված ստուգողական գործողությունների իրականացմամբ (օբյեկտիվ բնույթ) ապացուցման սուբյեկտները համոզվում են, որ ձեռք բերված տվյալները պիտանի են ապացուցման առարկան կազմող հանգամանքները հաստատելու համար, ինչն իր հերթին սուբյեկտի մոտ ձևավորում է համոզվածություն (սուբյեկտիվ բնույթ) ստացված ապացույցի ճշմարտացիության վերաբերյալ: Այսինքն՝ ապացույցի հավաստիությունը որոշվում է էմպիրիկ և ռացիոնալ գործողությունների արդյունքում, որի հիմքում ընկած է ներքին համոզմունքն ու ապացուցման գործընթացում կիրառվող գործնական եղանակները, քանի որ միայն նման գործողությունների միջոցով է հնարավոր ձևավորել հիմնավորված համոզմունք ապացույցի հավաստիության վերաբերյալ:

Ուշագրավ է, որ քրեական վարույթներով ստացված տեղեկության հավաստիության պարզումն ապացուցման գործընթացի առավել բարդ և ընդգրկուն բաղադրատարրերից մեկն է: Ապացուցման սուբյեկտներն օգտագործում են այնպիսի տվյալներ, որոնք նախապես չեն կարող համարվել հավաստի, և դրանց հավաստի ճանաչումը հնարավոր է դառնում միայն համակողմանի ստուգման և գնահատման արդյունքում: Հարկ է նշել, որ, մեր կարծիքով, գործող քրեադատավարական մոդելի պայմաններում Օրենսգիրքն իրավաչափորեն հրաժարվեց ապացույցի՝ որպես «փաստական տվյալ» դիտարկման գաղափարից՝ ամրագրելով «տվյալ» հասկացությունը, քանի որ փաստական տվյալն արտաքինից նույնանում է ապացույցի՝ որպես օբյեկտիվ իրականության արտացոլման հետ, այնինչ ստացված տվյալն ապացույց դառնում, ուստիև՝ քննարկվող հատկությամբ օժտվում է միայն ստուգման և գնահատման բարդ մեխանիզմով անցնելուց հետո:

Գիտությունում առկա են տարբեր մոտեցումներ, թե ապացուցման գործընթացի կոնկրետ որ տարրի ընթացքում է պարզվում ապացույցի հավաստիությունը. մի խումբ գիտնականներ⁹ այն դիտարկում են որպես ապացույցի գնահատման բաղադրիչ, մյուսները¹⁰՝ որպես ստուգման արդյունք, մինչդեռ, այլ

⁸ Ст'и Миронов В. Ю., Достоверность доказательств и их значение при постановлении приговора, дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.09, 2005, էջ 75:

⁹ Ст'и Резник Г. М., Внутреннее убеждение при оценке доказательств, М., Юрид. лит., 1977, էջ 3, Зинатуллин З. З., Уголовно-процессуальное доказывание, Ижевск, Детектив-Информ, 2002, էջ 108:

¹⁰ Ст'и Громов Н. А., Зайцева С. А., Гушин А. Н., Доказательства, их виды и доказывание в уголовном процессе, Учебно-практическое пособие, М., Приориздат, 2006, էջ 71:

դիտարկման համաձայն¹¹ հավաստիությունը բացահայտվում է ինչպես ստուգման, այնպես էլ գնահատման ընթացքում:

Լիովին համաձայն ենք արտահայտված այն դիրքորոշման հետ¹², որ ստուգումն ու գնահատումն ապացուցման գործընթացում օրգանապես փոխկապակցված են: Մեր կարծիքով, ապացույցի հավաստիության պարզումն իրականացվում է ամբողջ ապացուցման գործընթացում, որում առանցքային դերակատարում ունի ապացույցի գնահատումը, ինչն իր հերթին անխզելիորեն փոխկապակցված է ապացույցի ստուգման հետ, ուստի ապացույցը հավաստի ճանաչվում է դրա գնահատմանը նախորդած ստուգման արդյունքում:

Տեսությունում վիճելի է նաև այն հարցը, թե արդյոք ապացույցի ստուգման գործընթացում պարզվում է բացառապես դրա հավաստիությունը, թե, միաժամանակ, գնահատվում են նաև ապացույցի այլ հատկանիշները: Ս. Բ. Ռոսսինսկին գտնում է, որ ապացույցի հատկանիշները ենթակա են ստուգման, բայց առաջին հերթին՝ հավաստիությունը: Ի տարբերություն վերաբերելիության և թույլատրելիության՝ ապացույցում պարունակվող տեղեկատվության հավաստիության ստուգումը պահանջում է լրացուցիչ քննչական գործողությունների կամ այլ ճանաչողական միջոցառումների իրականացում¹³:

Բոլորովին չվիճարկելով ստուգման գործընթացում թույլատրելիության և վերաբերելիության հարցերի պարզումը, գտնում ենք, որ ապացույցի ստուգումն առավելապես վերաբերում է հավաստիությանը, քանի որ վերջինս, նախ և առաջ, ունի ոչ թե քանակական, այլ բովանդակային բնույթ, ինչպես նաև ապացույցի հավաստիությունը կարող է հաստատվել միայն արդեն իսկ կուտակված որոշակի տվյալների հիման վրա իրականացված ստուգողական գործողությունների արդյունքում, մինչդեռ, վերաբերելիությունը կամ անթույլատրելիությունը հաճախ անմիջապես ակնհայտ են: Ինչ խոսք, երբեմն ստուգվում է նաև թույլատրելիությունը (օրինակ՝ քննիչի հարցաքննությունը թույլատրվում է, երբ վիճարկվում է նրա ձեռք բերած իրեղեն ապացույցի, կատարած ապացուցողական կամ վարույթային այլ գործողության արձանագրության կամ արտավարության փաստաթղթի թույլատրելիությունը) կամ վերաբերելիությունը (օրինակ՝ մարմնական վնասվածքի քննության ժամանակ ստուգվում է, թե արդյո՞ք դեպքի վայրից հայտնաբերված արյան հետքը թողնվել է վիճաբանության մասնակիցների կողմից), սակայն պետք է նշել, որ ստուգման հիմնական նպատակն ապացույցի հավաստիությունը որոշելն է:

Ապացույցի հավաստիության խնդրի քննարկումն իմաստագուրկ է առանց թույլատրելիության հասկացության հետ հարաբերակցության վերլուծության:

¹¹ Տե՛ս Балакшин В. С., Оценка доказательств, Юридический вестник, Екатеринбург, 2001, № 1, էջ 43:

¹² Տե՛ս Орлов Ю. К., Основы теории доказательств в уголовном процессе, Научно-практическое пособие, М., 2000, էջ 80-81:

¹³ Տե՛ս Россинский С. Б., Собираание доказательств как «первый» этап доказывания по уголовному делу, Юридический вестник Самарского университета, 2020, Т. 6, էջ 101-103:

Նախ և առաջ, անհրաժեշտ է ընդգծել, որ նշված հասկացությունները փոխկապակցված են և չեն կարող ուսումնասիրվել միմյանցից անջատ: Դրանց տարբերությունն այն է, որ թույլատրելիությունը գնահատվում է առավելապես օրենքով նախատեսված ձևական հատկանիշներով, իսկ հավաստիությունը՝ բովանդակային: Թույլատրելիության շատ կանոններ, միաժամանակ, կոչված են ապահովելու ապացույցի հավաստիությունը: Մասնավորապես՝ ճանաչման ներկայացնելու դատավարական կարգի պահպանումը, երբ ճանաչումը չի իրականացվում նույն սեռի և արտաքինով իրեն հնարավորինս նման առնվազն երեք այլ անձանց հետ: Տվյալ դեպքում դատավարական կարգի խախտմամբ ստացված անթույլատրելի ապացույցում պարունակվող տեղեկատվությունը բովանդակային առումով ևս չի լինի հավաստի:

Միևնույն ժամանակ, թույլատրելիության և հավաստիության միջև առկա է փոխադարձ կապ, այն է՝ երկրորդ հատկանիշի առկայությունն ուղղակիորեն կապ ունի առաջինի հետ: Միայն թույլատրելի ապացույցները կարող են լինել հավաստի կամ ոչ հավաստի, այն դեպքում, երբ հավաստի ապացույցներն անվերապահորեն պետք է լինեն թույլատրելի: Ապացույցի կամ դրա աղբյուրի հավաստիության հարցը կարող է դրվել միայն այն դեպքում, երբ ապացույցը կամ դրա աղբյուրը թույլատրելի է, միաժամանակ, թույլատրելի ապացույցը ոչինչ չի կարող ապացուցել կամ կարող է բերել սխալ եզրահանգման, եթե չլինի հավաստի:

Թույլատրելիության պահանջը չի սահմանափակվում միայն ապացույցի հավաստիության պահանջի ապահովմամբ: Քննարկվող հատկանիշի շատ կանոններ ունեն մարդու իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու բնույթ, որոնց չպահպանումը որևէ կերպ չի ազդում ապացույցի արժանահավատության վրա, և ամեն դեպքում ապացույցը ճանաչվում է անթույլատրելի, օրինակ՝ արդի գիտությանը հակասող մեթոդների կիրառմամբ ստացված տեղեկատվությունը կարող է լինել հավաստի, սակայն ոչ թույլատրելի:

Ապացույցի ձևին վերաբերող դատավարական խախտումներն իրենց հերթին կասկածի տակ են դնում ապացույցի հավաստիությունը, սակայն ոչ բոլոր խախտումներն են անխտիր հանգեցնում ապացույցը ոչ հավաստի ճանաչելուն, քանի որ որոշ բացթողումներ (իհարկե, խոսքը չի գնում այնպիսի խախտման մասին, ինչպիսին է կրկնակի ճանաչման իրականացումը) դեռևս հնարավոր է չեզոքացնել լրացուցիչ քննչական կամ վարույթային գործողությունների արդյունքում, օրինակ՝ ցուցմունքի յուրաքանչյուր էջում վկայի ստորագրության բացակայությունը կամ քննչական գործողության արդյունքում կազմված արձանագրությունում ամսաթվի բացակայությունը: Ինքնին, թույլատրելիության վրա չի կարող ազդել նաև այն քրեադատավարական պահանջների բացթողումները, որոնք չեն դասվում սկզբունքների տեսքով Օրենսգրքում ամրագրված իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության քրեաիրավական երաշխիքներին: Այսպես, քննիչի կողմից հարցաքննության արձանագրությունում ընտանեկան դրության

մասին նշման բացթողումը չի կարող էականորեն ազդել ստացվող տվյալի թույլատրելիության, հետևաբար նաև բովանդակության վրա: Տվյալ դեպքում հարցն առավել շատ կախված է խախտման բնույթից և տվյալ բացթողումը քննչական ու դատավարական այլ գործողությունների միջոցով չեզոքացնելու հնարավորությունից: Այլ է, երբ վկայի նկատմամբ բռնության գործադրման միջոցով ցուցմունքի ստացումն անմիջապես ազդում է հավաստիության վրա, ինչ խոսք, տվյալ ապացույցն անվերապահ ճանաչվում է անթույլատրելի:

Միաժամանակ, պետք է նկատառել, որ ձևին վերաբերող կանոնների պահպանումը ինքնին չի հանգեցնում ապացույցի հավաստիության: Դատավարության մասնակիցը, որը հարցաքննվում է նախատեսված պահանջների պահպանմամբ, կարող է տալ կեղծ տեղեկություն, օրենքով սահմանված կարգով վարույթին կցված փաստաթղթի բովանդակությունը կարող է լինել ինտելեկտուալ կեղծված:

Հավաստիության ձևավորման ժամանակահատվածի վերաբերյալ գրականությունում արտահայտվել են տարբեր, երբեմն միմյանց հակասող դիրքորոշումներ: Դատավարագետների մի մասի կարծիքով¹⁴ ապացույցն արժանահավատության հատկանիշ ձեռք է բերում քննության ավարտի փուլում, իսկ մյուս հեղինակների տեսակետի համաձայն¹⁵ արժանահավատությունը ձևավորվում է ավելի ուշ՝ գործով վերջնական իրավական եզրահանգումներ կատարելու ընթացքում, այն է՝ դատական ակտի կայացման պահին:

Միաժամանակ, Ռ. Վ. Կոստենկոն գտնում է¹⁶, որ ապացույց կարող են հանդիսանալ այն տվյալները, որոնք օժտված են ոչ միայն վերաբերելիությամբ և թույլատրելիությամբ, այլև հավաստիությամբ: Հեղինակի դիրքորոշման համաձայն՝ քննության ընթացքում ապացույցներ հավաքելուն ուղղված գործողություններ իրականացնելիս քննիչը չի կարող ձեռքբերված տվյալները դիտարկել որպես արդեն իսկ «պատրաստի» ապացույցներ, քանի որ դրանք «բյուրեղանում» (ձևավորվում) են հավաքված տեղեկատվական նյութի համակցությունից ավելի ուշ:

Մեր համոզմամբ՝ ապացույցի հավաստիության գնահատման համատեքստում «նախնական» և «վերջնական» բնորոշումների կիրառումը ճիշտ չէ: Ապացուցման գործընթացում տարբեր դատավարական սուբյեկտներ, իսկ որոշ դեպքերում նաև նույն սուբյեկտը, բազմիցս վերադառնում են ապացույցների հավաստիության գնահատմանը: Ընդ որում, տվյալ գնահատումը ոչ միշտ է հանգում վերջնական և անփոփոխ եզրահանգման անգամ եզրափակիչ դատավարական ակտի կայացման փուլում, քանի որ այն կարող է ենթարկվել վերանայման դատավարության հետագա փուլերում, օրինակ՝ վերաքննիչ դատարանը կարող

¹⁴ Տե՛ս Шейфер С. А., Доказательства и доказывание по уголовным делам, М., Норма, 2009, էջ 65:

¹⁵ Տե՛ս Зайцева С. А., Громов Н. А., Пономаренко В. А., Достоверность и вероятность доказательств, Следователь, 1999, № 7, էջ 13:

¹⁶ Տե՛ս Костенко Р. В., Оценка уголовно-процессуальных доказательств, Издание второе, М., Юрлитинформ, 2012, էջ 140:

է ապացույցը ճանաչել ոչ հավաստի՝ չնայած ստորադաս ատյանում նույն ապացույցը հավաստի գնահատված լինելու հանգամանքի: Բացի այդ, ստացված տվյալների՝ արժանահավատ ճանաչվելն ու որպես ապացույց դիտվելու հանգամանքը չի կարող կապվել քննության որևէ փուլի, այդ թվում՝ վերդիկտ կայացնելու հետ, քանի որ կստացվի մի իրավիճակ, երբ ստացված տվյալն ապացույցի կարգավիճակ է ստանում միայն դատական ակտ կայացնելու պահին, իսկ մինչ այդ իրականացված ամբողջ ապացուցողական գործընթացն իրականացվել է ոչ հավաստի ապացույցների առկայության պայմաններում, այնինչ, անվիճելի է, որ վարույթի հանրային մասնակցի կողմից կայացվող որոշումների (այդ թվում՝ հանրային քրեական հետապնդման հարուցման, չհարուցման, դադարեցման կամ կարճման եղանակով վարույթն ավարտելու դեպքում) կայացման հիմքում ևս ընկած է ապացույցների գնահատումը:

Օրենսգրքի 104-րդ հոդվածում նախատեսված է, որ հավաքված ապացույցները ենթակա են պատշաճ ստուգման՝ ստացված ապացույցի ձևի և բովանդակության վերլուծության, այն այլ ապացույցների հետ համադրելու, նոր ապացույցներ հավաքելու, ապացույցների ստացման աղբյուրները վերհանելու միջոցով: Նշված ձևակերպումից ևս ակնհայտ է, որ Օրենսգիրքը որդեգրել է ապացույցի՝ ձևի և բովանդակության միասնական կոնցեպցիան, որտեղ բովանդակությունը տվյալներն են, իսկ ձևը՝ դրանց ստացման՝ օրենքով նախատեսված աղբյուրները¹⁷: Ապացույցի ձևի վերլուծությամբ ստուգվում է առավելապես ապացույցների թույլատրելիությունը, իսկ բովանդակության վերլուծությամբ՝ հավաստիությունը:

Ապացույցի հավաստիության ստուգումը ապացուցման գործընթացին ներգրավված անձանց մտավոր-տրամաբանական և պրակտիկ գործունեությունն է: Ընդ որում՝ մտավոր գործունեության շարքին դասվում են ապացույցի ձևի և բովանդակության վերլուծությունն ու այն այլ ապացույցների հետ համադրումը, որոնք իրականացվում են անալիզի, սինթեզի և տրամաբանական այլ մեթոդներով, իսկ ապացույցի ստուգման պրակտիկ գործունեության շարքին են դասվում նոր ապացույցներ հավաքելն ու ապացույցների ստացման աղբյուրների վերհանումը, որոնք նպատակ ունեն ձեռք բերել այլ ապացույցներ՝ հաստատելու ստուգվող ապացույցները:

Միաժամանակ, Օրենսգրքով ապացույցի ձևին ներկայացվող պահանջներին համապատասխանության ստուգման արդյունքում վարույթն իրականացնող մարմինը հավաստիանում է, որ պահպանված են ապացույցի հավաստիության ապահովմանն ու ապացուցողական գործողության մասնակցի իրավունքների պաշտպանությանն ուղղված՝ Օրենսգրքով առանձին ապացույցների ձևին ներկայացվող պահանջները: Մասնավորապես՝ Օրենսգիրքը որոշակի պահանջներ

¹⁷ Ст'у Уголовно-процессуальное право России, учебник под ред. П. А. Лупинской, М., 2003, էջ 226-228:

է ներկայացնում հարցաքննության արձանագրությանը (օրինակ՝ հարցաքննվողի կողմից հարցաքննության արձանագրության յուրաքանչյուր էջը ստորագրելու պահանջը), որի նպատակն անձի կողմից հարցաքննության ընթացքի և իր ցուցմունքների արձանագրման իսկության հաստատումն է: Հետևաբար, ստուգման շրջանակներում վերլուծության է ենթակա ոչ միայն ապացույցի բովանդակությունը, այլ նաև ապացույցի ձևի համապատասխանությունն Օրենսգրքի պահանջներին:

Ապացույցի ստուգման եղանակ հանդիսացող նոր ապացույցների հավաքումը կարող է իրականացվել միայն Օրենսգրքով նախատեսված քննչական գործողությունների իրականացման արդյունքում: Մինևոյն ժամանակ, Օրենսգրքով նախատեսված ոչ բոլոր քննչական գործողությունները կարող են ծառայել որպես ապացույցի հավաստիությունը ստուգելու եղանակ: Մեր կարծիքով՝ դրանց շարքին հնարավոր է դասել ցուցմունքը տեղում ստուգելը, ձեռքակալվածի, մեղադրյալի, վկայի ու տուժողի հարցաքննությունը, առերեսումը, փորձարարությունը, ճանաչումը, փորձագետի հարցաքննությունը, կրկնակի փորձաքննության նշանակումն ու իրականացումը և այլն: Բացի այդ, Օրենսգրքով նախատեսված և դատական վարույթում իրականացվող մի շարք ապացուցողական գործողություններ (ցուցմունքների հրապարակումը, իրեղեն ապացույցի, ապացուցողական և վարույթային այլ գործողության արձանագրության և արտավարույթային փաստաթղթի, փորձագետի եզրակացության և կարծիքի հետազոտումը, դատարանի կողմից իրականացվող այլ ապացուցողական գործողությունները և այլն) ևս կարող են հանդիսանալ ապացույցի հավաստիությունը ստուգելու գործուն միջոցներ: Վերջիններիս առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք ունեն որոնողա-ստուգողական բնույթ և բացի նոր ապացույցներ հավաքագրելուց, օժտված են արդեն իսկ ստացած տվյալների՝ ապացույց հանդիսանալու հատկությունը ստուգելու ունակությամբ: Կարևոր է հաշվի առնել, որ ստուգման ընթացքում ստացված ապացույցները կարող են ինքնին դառնալ ստուգման առարկա, եթե կասկած առաջանա դրանց հավաստիության վերաբերյալ:

Անդրադառնալով հավաստիության ստուգման մյուս եղանակին՝ ապացույցների համադրմանը, հարկ է նշել, որ այն ենթադրում է ինչպես նոր, այնպես էլ նախկինում հավաքագրված ապացույցներում պարունակվող տեղեկատվական նյութի համեմատական վերլուծություն՝ նպատակ ունենալով պարզելու ստուգման ենթարկվող ապացույցում առկա տեղեկատվության հավաստի կամ ոչ հավաստի լինելու հանգամանքը, որն իրենից ներկայացնում է վերլուծության և համեմատության միջոցով իրականացվող մտավոր-տրամաբանական գործունեություն: Ընդ որում, ստուգման ենթարկվող ապացույցում պարունակվող տեղեկատվությունը համադրվում է ոչ թե գործով ձեռք բերված ցանկացած տեղեկության, այլ համադրվող ապացույցում ամփոփված միևնույն՝ համասեռ բովանդակություն պարունակող հանգամանքների հետ:

Ապացույցի ստացման աղբյուրների վերհանման միջոցով ապացույցների ստուգումը ենթադրում է ստուգվող ապացույցում ընդգրկված տեղեկության սկզբնաղբյուրի պարզումն ու հստակեցումը, այսինքն՝ տեղեկությունը կրող կամ տիրապետող նախնական աղբյուրի պարզումը: Նշվածի համատեքստում անհրաժեշտ է ուշադրություն դարձնել նաև այն հանգամանքին, թե ցուցմունք տվող անձն ինչ հարաբերությունների մեջ է գտնվում այն անձի հետ, որին վերջինս նշում է որպես հաղորդվող տեղեկությունների աղբյուր, քանի որ որոշ դեպքերում կարող են առաջանալ տվյալների հավաստիության վերաբերյալ կասկածներ, օրինակ՝ եթե դրանք ստացվել են շահագրգիռ անձից: Բացի այդ, ապացուցման սուբյեկտը պարտավոր է իրականացնել նաև ապացույցի աղբյուրի հավաստիության ստուգում, օրինակ՝ փաստաթղթի իսկության հաստատում:

Ապացույցների գնահատումը՝ որպես ապացուցման գործընթացի տարր, մտավոր, տրամաբանական գործունեություն է, որի արդյունքում եզրահանգում է արվում ապացույցներից յուրաքանչյուրի թույլատրելիության, վերաբերելիության, հավաստիության և ապացուցման առարկան կազմող հանգամանքների բացահայտման համար ապացույցների համակցության բավարարության մասին, այսինքն՝ անհրաժեշտ է տարբերակել ինչպես յուրաքանչյուր առանձին ապացույցի, այնպես էլ ապացույցների համակցության գնահատումը: Ապացույցի հավաստիության գնահատումը, ինչպես արդեն նշել ենք, սերտորեն փոխկապակցված է դրան նախորդող ապացույցի ստուգման հետ, ընդ որում՝ ապացույցի գնահատումը ևս իրականացվում է տրամաբանության կանոնների և հնարքների հիման վրա¹⁸: Ապացույցի հավաստիության գնահատման գործընթացում լիարժեքորեն դրսևորվում է ներքին համոզմունքի հիման վրա ապացույցի ազատ գնահատման սկզբունքը, որը ձևավորվում է օրենքով սահմանված՝ ապացույցների հավաքման և ստուգման համար նախատեսված բոլոր միջոցների համակցված կիրառման արդյունքում:

Մեր կարծիքով, ստուգման ընթացքում ապացուցման սուբյեկտների մտածողության տրամաբանական մեթոդների նորմատիվ ամրագրումը հանգեցնում է ապացույցների ստուգման և գնահատման միջև շփոթության, քանի որ այս մեթոդները, ի վերջո, առավել բնորոշ են ապացույցների գնահատմանը, սակայն գործնականում դրանք բոլորն ապացույցի հավաստիությունը գնահատելու եղանակներ են, հետևաբար ապացույցի գնահատումը ևս ենթադրում է մտավոր գործունեություն, ներառյալ՝ հետազոտում, վերլուծություն, համադրում և այլն:

Տեսությունում որպես ապացույցի հավաստիությունը գնահատելու լրացուցիչ չափանիշ առանձնացվում են նաև՝

1. ապացուցողական տեղեկատվություն կրող վարույթի մասնակցի (վկա, տուժող, փորձագետ և այլն)՝ ճշմարտացի և ամբողջական ցուցմունքներ (եզրակացություն) տալու ունակությունը,

¹⁸ Տե՛ս Օրենսգրքի 105-րդ հոդվածի 2-րդ մաս:

2. նյութական կրիչի (առարկա, փաստաթուղթ) բնույթի, ինչպես նաև հայտնաբերման պայմանների ուսումնասիրությունը,
3. ստացված տեղեկությունների բովանդակության վերլուծությունը (եզրահանգումների հաջորդականությունն ու ամբողջականությունը, հակասությունների և անճշտությունների առկայությունը, ինչպես նաև հատուկ գիտելիքների վրա հիմնված եզրահանգումների հիմնավորվածությունը),
4. տվյալ աղբյուրից ստացված տեղեկության համադրումն այլ աղբյուրներից ձեռք բերված տեղեկության հետ¹⁹:

Ամբողջացնելով վերոշարադրյալը՝ գտնում ենք, որ նպատակահարմար է շարադրել ապացույցի հավաստիությունը բնութագրող հիմնական առանձնահատկությունները՝

- ա) հավաստիությունն ապացույցի պարտադիր հատկանիշ է,
- բ) ապացույցի հավաստիությունը պարզվում է ապացույցի ստուգման և գնահատման արդյունքում,
- գ) միայն թույլատրելի, վերաբերելի և հավաստի ապացույցներն են կոչված ապացուցման առարկան կազմող հանգամանքների առկայությունը կամ բացակայությունը հաստատելու համար,
- դ) ապացույցը հավաստի է, եթե դրա՝ իրականությանը համապատասխանությունը կասկած չի հարուցում:

Այսպիսով, մեր դիտարկմամբ նպատակահարմար է առաջարկել ապացույցի հավաստիության հետևյալ գիտական սահմանումը. *«Հավաստիությունը քրեադատավարական ապացույցի պարտադիր հատկանիշ է, որը ձևավորվում է հանցանքի հանգամանքների վերաբերյալ ստացված տեղեկությունների և դրանց աղբյուրների համակողմանի ստուգման և գնահատման գործընթացում և ցույց է տալիս փաստի վերաբերյալ օրենքով սահմանված կարգով ստացված տվյալի համապատասխանությունն իրականության հետ, որը կասկած չի հարուցում»:*

Ապացույցի հավաստիության ապահովման երաշխիքները գործող Օրենսգրքում

Ապացույցի հավաստիության ապահովման երաշխիքները Օրենսգրքով նախատեսված միջոցների և դատավարական կառուցակարգերի համակցություն է, որի նպատակն ապացուցման գործընթացում հավաստի տվյալներ ձեռք բերելն է: Նշված երաշխիքները համակարգվում են՝ կախված դրանց կիրառման շրջանակից և գործառնության ինչնականությունից, և տարանջատվում են ընդհանուրի ու մասնավորի: Առաջինները տարածվում են ապացույցների բոլոր տեսակների վրա և գործում են ապացուցման ողջ ընթացքում, իսկ մասնավոր երաշխիքները,

¹⁹ Ст'и Зайцева С. А., Громов Н. А., Пономаренко В. А., Достоверность и вероятность доказательств, Следователь, 1999, № 7, էջ 13-14:

հակառակը, նախատեսված են առանձին տեսակի ապացույցների հավաստիության ապահովման համար:

Առաջին հերթին, ապացույցի հավաստիությունն ապահովելու կարևորագույն միջոցներ են հանդիսանում քրեադատավարական սկզբունքները, քանի որ սահմանում են քրեական վարույթի ելակետային դրույթներն ու անկյունաքարային գաղափարները՝ կանխորոշելով դրա բնույթն ու նշանակությունը, մասնավորապես՝ անձի ազատությունն ու անձնական անձեռնմխելիությունը (խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացուցիչ վերաբերմունքի, բռնության, սպառնալիքի, խաբեության, իրավունքների ոտնահարման, ինչպես նաև այլ անօրինական գործողությունների միջոցով տեղեկություններ ստանալու արգելքը), մասնավոր կամ ընտանեկան կյանքի գաղտնիությունը (իր, ամուսնու, մերձավոր ազգականի դեմ չվկայելու իրավունքը): Վերջինների էության պարզաբանումն ապացույցի հավաստիությունն ապահովելու տեսանկյունից կարող է առանձին հետազոտման առարկա հանդիսանալ, ուստի ապացույցի հավաստիությունն ապահովող երաշխիքները սույն հոդվածում կքննարկվեն Օրենսգրքում տեղ գտած փոփոխությունների համատեքստում:

Նախ և առաջ, ապացույցի հավաստիությունն ապահովելու տեսանկյունից էական նշանակություն ունի կողմերի հավասարության և մրցակցության սկզբունքի համատեքստում պաշտպանի՝ ապացուցողական գործընթացին անմիջականորեն մասնակցելու վերաբերյալ դրույթի ամրագրումը: Պաշտպանի դատավարական կարգավիճակը նախատեսող լիազորությունների ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս, մեր գնահատմամբ, վերջինիս դասել ապացույց ձեռք բերելու լիազորությամբ օժտված պատշաճ սուբյեկտների շարքում: Ուշագրավ է, որ նոր Օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետը հնարավորություն է ընձեռում պաշտպանին վարույթի նյութերին կցելու և հետազոտելու համար ձեռք բերել և ներկայացնել ապացույցներ: Ընդ որում, նշված իրավունքն իր օրենսդրական ամրագրումն է գտել նաև տուժողի և մեղադրյալի կարգավիճակը նախատեսող իրավադրույթներում²⁰:

Օրենսգիրքն իրեղեն ապացույցի, ապացուցողական և վարության այլ գործողության արձանագրության և արտավարության փաստաթղթի հավաստիությունն ապահովելու նպատակով նորամուծություն է նախատեսել²¹ վկայության իմունիտետ ունեցող անձանց ցանկում՝ նախատեսելով, որ քննիչը կարող է վկայի կարգավիճակով հարցաքննվել միայն այն դեպքում, երբ իրեղեն ապացույցի, ապացուցողական կամ վարության այլ գործողության արձանագրության կամ արտավարության փաստաթղթի հետազոտման արդյունքում կողմը վիճարկում է դրա թույլատրելիությունը, կամ դատարանն ունի հիմնավոր կասկածներ համապատասխան ապացույցի հավաստիության վերաբերյալ: Տվյալ պարագայում դատարանի

²⁰ Տե՛ս Օրենսգրքի 43-րդ հոդվածի 1-ին մասի 13-րդ կետը և 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 4-րդ կետը:

²¹ Տե՛ս Օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 5-րդ կետ և 331-րդ հոդվածի 4-րդ մաս:

որոշմամբ այդ ապացույցը ձեռք բերած կամ կազմած անձը կարող է հարցաքննության հրավիրվել և հարցաքննվել վկայի համար սահմանված կանոններով:

Վերոնշյալի համատեքստում Օրենսգիրքը չի արգելում նաև վկայի կարգավիճակով հարցաքննել հետաքննության մարմնի պետին և աշխատակիցներին՝ քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող այն հանգամանքների վերաբերյալ, որոնք նրանց հայտնի են դարձել օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ կամ գաղտնի քննչական գործողություններ կատարելիս: Այլ կերպ՝ ապացույցի հավաստիության վերաբերյալ հիմնավոր կասկածների առկայության դեպքում դատարանը կարող է տվյալ ապացույցը ձեռք բերած իրավասու անձի վրա կողմերի կամ դատավորի կողմից ուղղված կոնկրետ հարցերին պատասխանելու միջոցով դնել վերջինիս կողմից իրականացված ապացուցողական կամ այլ վարույթային գործողության ընթացքի և արդյունքների իրավաչափությունը հիմնավորելու պարտականություն: Ավելին, նշված իրավանորմի արդյունավետ կիրառման նպատակով Օրենսգրքի 331-րդ հոդվածի 5-րդ մասում ամրագրվել է ապացույցի հավաստիությունն ապահովելու լրացուցիչ երաշխիք, որն արգելում է տվյալ ապացույցի օգտագործումը, եթե հիշատակված առերևույթ խախտումների պայմաններում պատշաճ իրավական ընթացակարգով չի իրականացվել այն ձեռք բերած անձի հարցաքննություն:

Բացի այդ, սահմանվել է, որ վարույթի հանրային մասնակցի կազմած փաստաթուղթը չի կարող օգտագործվել, եթե մեղադրյալին հնարավորություն չի ընձեռվել հարցաքննել տվյալ փաստաթուղթը ձեռք բերած կամ կազմած պաշտոնատար անձին՝ դրա ձեռքբերման կամ ամրագրման կարգի ենթադրյալ խախտման վերաբերյալ²², ինչը ևս վարույթի ընթացքում ստացված ապացույցի հավաստիությունը երաշխավորելու լրացուցիչ գործոն է:

Գործող օրենսգիրքը, նախատեսելով դատարանում հարցաքննության իրականացման ընդհանուր կարգը, ամրագրել է հարցաքննվող անձի կողմից տրվող ցուցմունքի հավաստիությունն ապահովելու թեև ձևական, սակայն գործուն մեխանիզմ. հարցաքննվողը պարտավոր է անել հայտարարություն՝ իր ցուցմունքի ճշմարտացիության վերաբերյալ, ինչը ենթադրում է իրավահպատակ վարքագծի դրսևորման ակնկալիք:

Միաժամանակ, ցուցմունքների ձևավորման առնչությամբ, ընդհանուր պահանջներից բացի, սահմանվել են «հատուկ» դատավարական միջոցներ, որոնք կոչված են ապահովելու հավաստի տվյալների ստացումը.

1. վկային, տուժողին, ձերբակալվածին, մեղադրյալին, փորձագետին սուտ ցուցմունք տալու համար նախատեսված պարտականության մասին նախազգուշացները,

²² Օրենսգիրքը հաշվի է առել Եվրոպական Դատարանի այն դիրքորոշումը (Chap Ltd v. Armenia), որ Եվրոպական Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ կետի «դ» ենթակետով երաշխավորված՝ մեղադրյալի՝ իր դեմ ցուցմունք տված անձանց հակընդդեմ հարցման իրավունքը տարածվում է նաև փաստաթղթային ապացույցների նկատմամբ:

2. անհայտ աղբյուրից ստացված տեղեկության կիրառման անթույլատրելիությունը, եթե հարցաքննվողը չի կարողանում մատնանշել իրազեկվածության իր աղբյուրը,
3. դատահոգեբուժական կամ դատահոգեբանական փորձաքննության իրականացումը՝ վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքները վկայի կամ տուժողի կողմից ճիշտ ընկալելու, հիշելու կամ վերարտադրելու ունակությունը պարզելու նպատակով,
4. վարույթի լեզվին չտիրապետելու դեպքում թարգմանչի ներգրավումը,
5. ուղիղ հարցաքննության ընթացքում ուղղորդող հարցադրումների արգելքը,
6. իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականի դեմ չվկայելու իրավունքը,
7. հարցաքննվող անձի իրավունքների ճշգրիտ պարզաբանումը,
8. նույն վարույթի շրջանակներում մինչև հարցաքննության ավարտը հարցաքննության ենթակա անձանց հաղորդակցությունը թույլ չտալու նպատակով քննիչի կողմից միջոցներ ձեռնարկելն ու դատական նիստի ներկայացած վկաների կողմից մինչև նրանց հարցաքննությունը դադարեցնելը,
9. պաշտպանության միջոցի կիրառումը:

Օրենսգրքի 212-րդ հոդվածով նախատեսվել է նաև անչափահասի, անգործունակի կամ հոգեկան առողջության խնդիր ունեցող անձի մասնակցությամբ քննչական գործողության կատարման դեպքում հոգեբանի պարտադիր ներգրավման պահանջը, ինչը ոչ միայն գործուն երաշխիք է խոցելի խմբում գտնվող անձանց իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության համար, այլև տվյալ քննչական գործողության արդյունքում ստացված փաստական տվյալի հավաստիությունն ապահովելու իրական երաշխիք, քանի որ հոգեբանն օժտվել է նաև որոշակի հատկանիշներով օժտված անձանց օրինական շահերը պաշտպանելու իրավասությամբ (հոգեբանը կարող է տալ հարցեր, ինչպես նաև ներկայացնել այդ գործողությանը վերաբերող մասնագիտական առաջարկներ, այդ թվում՝ անչափահասին տրվելիք հարցերը քննիչը ձևակերպում և համաձայնեցնում է հոգեբանի հետ):

Օրենսգրքին արմատական փոփոխության է ենթարկել հատուկ գիտելիքների միջոցով ստացվող տվյալների՝ դատավարություն ներմուծման ընթացակարգում՝ ապացույցի տեսակները համալրելով փորձագետի կարծիքով և ցուցմունքով: Թեև նախկին օրենսդրությունը չէր արգելում հարցաքննել փորձագետին, և վերջինիս հարցաքննությունն իրականացվում էր վկայի կարգավիճակով, այնուամենայնիվ, տվյալ կարգավիճակով հարցաքննված փորձագետի ցուցմունքի ընկալումը տեսաբանների և պրակտիկ աշխատողների կողմից, մեղմ ասած, միանշանակ չէր՝ հաշվի առնելով փորձագետի ցուցմունքի՝ որպես առանձին ապացույցի տեսակ նախատեսված չլինելու հանգամանքը:

Փորձագետի եզրակացությունն ու կարծիքը կառուցվում են հատուկ գիտելիքների և հմտությունների հիման վրա՝ ձևավորելով մասնագիտական եզրահանգումներ և հետևություններ, իսկ իրավակիրառ աշխատողները, չունենալով փորձագիտական գիտելիքներ, հաճախ դժվարանում են գնահատել եզրակացության կամ կարծիքի բովանդակությունը, ինչն ինքնին դրանք չի դարձնում ոչ հավաստի, հետևաբար՝ դրանց հավաստիության վերաբերյալ կասկածները չեզոքացնելու ամենաարդյունավետ միջոցը ստուգումն է: Փորձագետի հարցաքննությունը փորձագետի եզրակացության հավաստիությունը ստուգելու առավել տեղին միջոցներից մեկն է, որն ուղղակիորեն ամրագրված է օրենքով: Հարկ է նշել, որ փորձագետը կարող է հարցաքննվել իր ներկայացրած եզրակացության կամ կարծիքի ճշգրտման կամ պարզաբանման նպատակով, ինչպես նաև ապացուցողական կամ վարույթային այլ գործողությունների կատարմանը մասնակցելիս իր ընկալած փաստերի վերաբերյալ՝ ըստ Օրենսգրքի 219-րդ հոդվածի 1-ին մասի, այսինքն՝ ի տարբերություն վարույթի մյուս մասնակիցների՝ փորձագետի հարցաքննությունը սահմանափակվում է արդեն իսկ ներկայացված եզրահանգումների շրջանակներում կիրառված գիտելիքների կամ հմտությունների մեկնաբանմամբ, ուստի փորձագետի հարցաքննությունը կարող է իրականացվել, եթե բացակայում են լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն նշանակելու դատավարական հիմքերը, և առաջացել է փորձագետի եզրակացությունը ճշգրտելու կամ պարզաբանելու անհրաժեշտություն:

Թեև փորձագետի հարցաքննությունն իրականացնելու մասին դրույթի ուսումնասիրությունից ակնհայտ է, որ փորձագետին կարելի է հարցաքննել միայն եզրակացություն ներկայացնելուց, կարծիք տալուց կամ որևէ վարույթային գործողության կատարմանը մասնակցելուց հետո, սակայն առաջարկում ենք Օրենսգրքում հստակ նախատեսել նման արգելքը՝ հաշվի առնելով պրակտիկայում հանդիպող այն դեպքերը, երբ իրավակիրառողը նորմի ոչ պատշաճ մեկնաբանման արդյունքում իրականացնում է փորձագետի հարցաքննություն նախքան փորձաքննության եզրակացության ձեռք բերումը, օրինակ՝ անձի ձերբակալմանն ուղեկցող անձնական խուզարկության ընթացքում հայտնաբերված դանակի շեղքի չափագրում իրականացնելով, առանց համապատասխան փորձաքննություն նշանակելու՝ փորձագետը հարցաքննվում է պարզելու համար նշված դանակի՝ սառը զենք հանդիսանալու հնարավորությունը: Մեկ այլ դեպքում՝ վարույթի նյութերում ենթադրյալ հանցանք կատարած անձի հոգեկան առողջության խնդիրների մասին վկայող փաստական տվյալի առկայության պարագայում քննիչը հաճախ հարցաքննում է փորձագետին՝ պարզելու համար տվյալ հիվանդության՝ անձի անմեղսունակության հանգեցնելու հնարավորությունը:

Ավանդաբար, համարվում է, որ փորձագետին հարցաքննելու նպատակը փորձագետի եզրակացությունը կամ կարծիքը պարզաբանելն ու/կամ կատարե-

լագործելն է²³, այլ գիտնականներ պնդում են²⁴, որ հարցաքննության ընթացքում կարող են ստացվել նոր լրացուցիչ տվյալներ, որին հակադարձում են հակառակ մոտեցման կողմնակիցները²⁵:

Համաձայն լինելով գիտնականների այն պնդման հետ, որ հարցաքննության ընթացքում փորձագետը պարզաբանում կամ նույնիսկ լրացնում է իր եզրակացությունը, եթե դրա համար առկա չէ նոր հետազոտություն իրականացնելու անհրաժեշտություն՝ կարծում ենք, որ տվյալ դեպքում հարցաքննության նպատակը բացառապես պայմանավորված է փորձագետի հետևությունների հավաստիության ստուգմամբ, քանի որ հարցաքննության նպատակը ոչ միայն պարզապես այն պարզաբանելը կամ կատարելագործելն (լրացնելը) է: Մեր օրենսդրությամբ՝ փորձագետի ցուցմունքը հանդիսանում է ապացույցի տեսակ, ուստի ստուգման նպատակով հարցաքննության ընթացքում ստացված տվյալն ապացույց է և ենթակա է ինքնին գնահատման, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ նաև ստուգման:

Օրենսգրքով էական փոփոխության է ենթարկվել նաև ապացույցի հավաստիությունը գնահատելու եղանակ հանդիսացող լրացուցիչ կամ կրկնակի փորձաքննություն նշանակելու ինստիտուտը՝ հստակեցնելով դրանց նախաձեռնման դատավարական հիմքերը. ամրագրվել է, որ քննիչն իրավասու է լրացուցիչ փորձաքննություն նշանակել միայն եզրակացության թերի և անորոշ լինելու պարագայում, իսկ քրեական հետապնդման մարմնի՝ եզրակացության հետ համաձայն չլինելու՝ նախկին օրենսգրքով նախատեսված հիմքն իրավացիորեն դուրս է մղվել Օրենսգրքից: Բացի այդ, հստակ ամրագրվել են կրկնակի փորձաքննություն նշանակելու հիմքերը (258-րդ հոդվածի 2-րդ մաս), որոնց առկայության դեպքում ապացույցն ինքնին վերաժվում է ոչ հավաստի տվյալի՝ պարտավորեցնելով քննիչին տվյալ հիմքերի առկայության դեպքում նշանակել կրկնակի փորձաքննություն՝ եզրակացության վերաբերյալ կասկածները չեզոքացնելու նպատակով: Հարկ է նշել, որ չնայած փորձագետի հարցաքննության և կրկնակի կամ լրացուցիչ փորձաքննություն նշանակելու դատավարական հիմքերը տարբեր են և բացառվում է տարակարծիք մեկնաբանման հնարավորությունը, այնուամենայնիվ, առաջարկում ենք օրենսդրորեն ամրագրել կրկնակի կամ լրացուցիչ փորձաքննություն նշանակելու հիմքերի առկայության դեպքում փորձագետի հարցաքննությամբ դրանք չեզոքացնելու հնարավորությունը կամ նախատեսել, որ փորձագետի հարցաքննությունն իրականացվում է, եթե եզրակացության ճշգրտման կամ պարզաբանման նպատակով անհրաժեշտ չէ նշանակել կրկնակի կամ լրացուցիչ փորձաքննություն:

²³ St'u Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РФ, Постатейный / Под общ. ред. А. В. Смирнова, 5-изд., М., Проспект, 2009, էջ 248:

²⁴ St'u Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу РФ / Под общ. ред. В. М. Лебедева, научн. ред. В. П. Божьев, М., Спарк, 2004, էջ 410:

²⁵ Смирнов А. В., Калиновский К. Б., Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации, 3-е изд., М., Кнорус, 2007, էջ 515:

Օրենսգիրքն ամրագրել է նաև փորձագետի կարծիքի և եզրակացության հավաստիությունն ապահովելու հակակշռող երաշխիք՝ սահմանափակելով դրանց օգտագործումը, եթե այն տված փորձագետը կողմի միջնորդության առկայության պարագայում դատարանում չի հարցաքննվել (332-րդ հոդվածի 3-րդ մաս): Այլ կերպ՝ միջնորդության առկայության դեպքում փորձագետը պարտավոր է դատարանում ճշգրտել կամ պարզաբանել հատուկ գիտելիքների վրա հիմնված իր հետևությունները, քանի որ հակառակ պարագայում նրա եզրահանգումներն իրավական արժեք չեն ունենա:

Օրենսգրքի 228-րդ հոդվածն ամրագրում է, որ փորձարարության նպատակը վարույթի համար նշանակություն ունեցող որևէ հանգամանք ստուգելն է, ինչը թույլ է տալիս արձանագրելու, որ սույն քննչական գործողության հիմնական նշանակությունը քրեական վարույթով ստացված որևէ տվյալի կամ հանգամանքի հավաստիությունը ստուգելն է: Միաժամանակ, Օրենսգիրքն ամրագրում է նշված գործողության արդյունքի հավաստիության բարձր աստիճանն ապահովելու գործուն չափորոշիչներ, այն է՝ փորձարարության կատարման պայմանները պետք է հնարավորինս մոտ լինեն ստուգման ենթակա հանգամանքին, ինչպես նաև պատահական արդյունքից խուսափելու նպատակով քննչական փորձարարության բովանդակությունը կազմող փորձերն ու հետազոտական գործողությունները հարկավոր է կատարել մի քանի անգամ՝ ապահովելու առավել ճշգրիտ և ամբողջական տվյալներ:

Բացի այդ, Օրենսգիրքը, քննչական գործողությունների շարքին դասելով առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելը, նախատեսել է նաև ցանկացած անձի կամովին ներկայացրած և վարույթի համար նշանակություն ունեցող առարկաները կամ փաստաթղթերը քննիչի կողմից վարույթի նյութերին կցելու պարտականություն: Հարկ է նշել, որ տվյալ դեպքում ապացույց է հանդիսանում քննարկվող քննչական գործողության իրականացման արդյունքում կազմվող դատավարական փաստաթուղթը: Միաժամանակ, Օրենսգիրքը նախատեսել է լրացուցիչ պահանջ²⁶, այն է՝ առարկան կամ փաստաթուղթը վարույթի նյութերին կցելու դեպքում կազմվում է արձանագրություն, որտեղ, ի թիվս այլնի, նշվում է նաև ներկայացնողի պարզաբանումն այն ձեռք բերելու հանգամանքների մասին, ինչը հնարավորություն կտա քննիչին ձևավորելու հիմնավորված գնահատական կոնկրետ անձի կողմից առարկայի կամ փաստաթղթի տիրապետման իրավաչափության առնչությամբ, ինչպես նաև որոշակիացնել այն վարությանին հնարավոր գործողությունների շրջանակը, որոնց իրականացմամբ, անհրաժեշտության դեպքում, կարող է ապահովվել առարկան կամ փաստաթուղթը ներկայացրած անձի պնդումների հավաստիության ստուգումը: Ապացուցողական գործողության արդյունքում ստացվելիք տեղեկության հավաստիությունը երաշխավորե-

²⁶ Տե՛ս Օրենսգրքի 233-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

լու նպատակով Օրենսգիրքն ուղղակիորեն արգելել է²⁷ միևնույն ընթերակային՝ նույն վարույթի շրջանակներում մասնակցելու մեկից ավելի քննչական գործողությունների, բացառությամբ այն դեպքի, երբ այդ քննչական գործողությունն անմիջականորեն հաջորդում է տվյալ ընթերակայի մասնակցությամբ կատարված մեկ այլ ապացուցողական գործողությանը (օրինակ՝ դեպքի վայրի զննությանն անմիջապես հաջորդում է քննչական փորձարարությունը):

Ապացույցի հավաստիությունն ապահովելու տեսանկյունից Օրենսգիրքը նորամուծություն է նախատեսել նաև վարույթի շրջանակում ստացված իրեղեն ապացույցների պահպանման կառուցակարգում՝ սահմանելով, որ առանձնապես ծանր և կյանքի դեմ ուղղված հանրորեն վտանգավոր արարքների վերաբերյալ վարույթներով իրեղեն ապացույցները ենթակա չեն ոչնչացման²⁸, ինչը հնարավորություն է տալիս հետագայում ևս բացառիկ վերանայման վարույթի շրջանակում բարձրացնելու ապացույցի արժանահավատության հնարավոր հարցը՝ նկատի ունենալով գիտատեխնիկական զարգացման հնարավորությունները (օրինակ՝ հնարավոր նոր մեթոդների ի հայտ գալու պարագայում չի բացառվում հատուկ գիտելիքների կիրառմամբ տեսանյութում պատկերված անձի նույնականացման հնարավորությունը):

Բացի այդ, Օրենսգիրքը վերջապես քննչական գործողությունների շարքին է դասել ցուցմունքը տեղում ստուգելը՝ ամրագրելով, որ նշված գործողության նպատակը վարույթի շրջանակում հարցաքննված ձերբակալված անձի, մեղադրյալի, տուժողի կամ վկայի կողմից իր ցուցմունքի պարզաբանումն է իրադարձության վայրում, այսինքն՝ սույն դեպքում ստուգման առարկան վարույթի մասնակցի ցուցմունքներն են, որոնց հավաստիությունը ստուգելու անհրաժեշտություն է առաջացել: Նշված քննչական գործողությունն իր էությամբ նորություն չէ, քանի որ դեռևս նախկին կարգավորումների պայմաններում այն շատ հաճախ իրականացվում էր փորձարարության կամ դեպքի վայրի զննության կատարման համատեքստում, իհարկե, արդյունքներն ընդունվում էին ոչ միանշանակ՝ հանգեցնելով բազմաթիվ վիճարկումների իրավակիրառ շրջանակներում: Հատկանշական է, որ Օրենսգիրքը հստակ նախատեսել է այն գործողությունների շղթան, որոնք իրականացվում են քննարկվող գործողության ընթացքում՝ ապահովելով ինչպես նշված գործողության իրավաչափությունը, այնպես էլ ստացվող տվյալների հավաստիությունը: Ընդ որում, տվյալ քննչական գործողության բովանդակությունը կազմող՝ վարույթի համար նշանակություն ունեցող հետքերը, առարկաներն ու փաստաթղթերը մատնացույց անելն օգնում է դյուրին դարձնել ցուցմունքի բովանդակության լիակատար ընկալումը: Բացի այդ, այն գործուն երաշխիք է ցուցմունքը փոխելու դեպքում վարույթի մասնակցի հայտնած տվյալները հավաստիության տեսանկյունից գնահատելու համատեքստում, հատկապես, եթե

²⁷ Տե՛ս Օրենսգրքի 210-րդ հոդվածի 6-րդ մասը:

²⁸ Տե՛ս Օրենսգրքի 100-րդ հոդվածի 2-րդ մասը:

քննչական գործողության իրականացման ընթացքում անշեղորեն պահպանվել է տեսաձայնագրման օրենսդրական պահանջը: Ինքնին, ցուցմունքը տեղում ստուգելու արդյունքում ստացված տվյալների արժանահավատության ապահովման համար կարևոր է նաև քննչական գործողության արձանագրության (այդ թվում՝ տեսաձայնագրման) պատշաճ կազմումն (իրականացումը) ու հանգամանքների ճշգրիտ ամրագրումը, օրինակ՝ գործողության մասնակցին պետք չէ ուղղորդել դեպքի վայր, այլ վերջինս պետք է մատնացույց անի կոնկրետ իրադրության վայրը կամ ներկայացված առարկաների, հետքերի մանրագնին բնութագրումը:

Նոր օրենսգրքի առավել անկյունաքարային և դրական փոփոխություններից պետք է համարել քննչական գործողության ընթացքն ու արդյունքները տեսաձայնագրման միջոցով ամրագրելու պահանջը, քանի որ դրա միջոցով ստացված ապացուցողական նյութն առանձնանում է իր օբյեկտիվությամբ և վստահության առավել բարձր աստիճանով, ինչն իր հերթին երաշխավորում է հավաքված ապացույցների նկատմամբ ավելի բարձր հավաստիության ապահովում՝ հավակնելով լինելու անհերքելի ապացույց: Ավելին, տեսաձայնագրումն օգնում է խուսափել քննիչի կողմնակալության և ենթադրյալ խախտումների վերաբերյալ մշտապես արտահայտված բողոքներից և զանգատներից:

Օրենսգիրքը տեսաձայնագրման իրավաչափությունն ապահովող մի շարք պահանջներ է սահմանում, որոնց անտեսումը կհանգեցնի քննչական գործողության արդյունքում ստացված տվյալների ոչ արժանահավատ ճանաչմանը, մասնավորապես՝ տեսաձայնագրումը՝ քննչական գործողությունը սկսելու պահից մինչև դրա ավարտն (առանց ընդհատման) իրականացնելը, տեսաձայնագրման ընդհատման դեպքում քննչական գործողության կատարումն ընդհատելն ու կազմվող առանձին արձանագրությունում պատճառների մասին նշումը, տեսաձայնագրումը մոնտաժելու կամ փոփոխելու արգելքը²⁹:

Ընդ որում, քննչական գործողությունը սկսելու պահից մինչև դրա ավարտը տեսաձայնագրումն իրականացնելու պահանջն ունի գործնական կարևոր նշանակություն, քանի որ ներառում է նաև վարույթի մասնակցի իրավունքների (այդ թվում՝ իր, ամուսնու կամ մերձավոր ազգականների դեմ չվկայելու, իրավաբանական օգնություն ստանալու) պարզաբանումը, որը երաշխավորում է պատշաճ կարգով քննչական գործողության իրականացումը՝ իր հերթին ապահովելով ստացվող արդյունքի հավաստիությունը:

Թեև հիշատակվածի համատեքստում Օրենսգիրքը նախատեսել է նաև քննչական գործողության ընթացքի ամբողջականությունը, տեսանելիությունն (ընդգրկվածությունը, լուսավորությունը և այլն) ու լսելիությունն ապահովելու պահանջ, սակայն հաշվի առնելով քրեական վարույթների քննության պրակտիկայում ի հայտ եկած խնդիրները (երբ ցուցմունքի՝ որպես ապացույցի արժանահավատությունը գնահատելու գործընթացում ցուցմունք տվող անձի բավարար

²⁹ Տե՛ս Օրենսգրքի 214-րդ հոդվածի 4-րդ մասը:

չափով տեսանելի չլինելը հանգեցնում է որոշակի վիճարկումների՝ կարծում ենք՝ օրենսդրորեն անհրաժեշտ է արձանագրել, որ տեսաձայնագրումը պետք է իրականացվի՝ ելնելով այն նկատառումներից, որ հետագայում այն հետագոտողի համար ակնհայտորեն տեսանելի լինի վարույթն իրականացնող մարմնի հնչեցրած հարցին պատասխանող դատավարության մասնակցի դիմախսադր (այդ թվում՝ հայացքը, հույզերը), շարժումներ, որոնք հնարավորություն կընձեռեն գնահատելու վերջինիս՝ հարցադրմանը պատասխանելիս դրսևորած վարքագիծը, ուստի՝ ցուցմունքի արժանահավատությունը:

Օրենսդիրը՝ որպես ապացույցի հավաստիության ապահովման լրացուցիչ երաշխիք, նախատեսել է տեսաձայնագրմամբ կատարվող քննչական գործողության՝ առանց տեսաձայնագրության էլեկտրոնային կրիչի առկայության ապացուցման գործընթացում օգտագործելու արգելքը: Ի թիվս նշվածի՝ տեսաձայնագրությունը չի կարող կիրառվել ապացուցման գործընթացում՝ առանց համապատասխան արձանագրության: Այլ խոսքով՝ օրենսդիր տրամաբանությունից հետևում է, որ քննչական գործողության (բացառությամբ փաստաթղթի գնության, տեղեկատվության պահանջի և առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելու) արձանագրությունը և դրա բաղկացուցիչ մաս հանդիսացող տեսաձայնագրությունը, որպես մեկ ամբողջություն, կոչված են երաշխավորելու ապացույցի հավաստիությունը՝ ապահովելով դրա օբյեկտիվության բարձր շեմը:

Միաժամանակ, օրենսդիրը սահմանել է քննչական գործողությունների (բացառությամբ փաստաթղթի գնության, տեղեկատվության պահանջի և առարկաներ կամ փաստաթղթեր վերցնելու) տեսաձայնագրման իմպերատիվ պահանջից որոշակի բացառություններ՝ դրանք պայմանավորելով օբյեկտիվ անհնարինության հետ, որը քննչական գործողությունը կատարող սուբյեկտի կողմից արձանագրության մեջ ենթակա է պարտադիր պատճառաբանման: Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով ապացույցի հավաստիության և արժանահավատության ապահովման կարևորությունն ու անհրաժեշտությունը՝ Օրենքն ամրագրել է որոշակի պայմաններ, որոնց պահպանմամբ ապացույցի ամրագրումը թույլ կտա իրավակիրառողին հետագայում զերծ մնալ դրա օբյեկտիվության և հավաստիության վերաբերյալ տարատեսակ վիճարկումներից:

Մասնավորապես՝ առանց տեսաձայնագրման կատարված հարցաքննության օբյեկտիվության և արժանահավատության երաշխիք կարող են հանդիսանալ քննչական գործողության կատարման ընթերականեր ներգրավելը, ինչպես նաև այնպիսի լրացուցիչ գործողություններ, ինչպիսիք են հարցաքննվողի կողմից ցուցմունքն անձամբ արձանագրելու ցանկությունը կամ ցուցմունքին ծանոթանալուց հետո հարցաքննության մասնակիցների կողմից դրա ճշտության և լրիվության կապակցությամբ իրենց նկատառումներն արձանագրության մեջ շարադրելը:

Եզրակացություն

Հաշվի առնելով վերոշարադրյալը՝ կարելի է ձևավորել ներքոհիշյալ եզրահանգումները.

- Ապացույցի հատկանիշների, այդ թվում՝ հավաստիության հասկացության և բովանդակության պարզումն առանցքային նշանակություն ունի ապացուցման ողջ գործընթացի արդյունավետ կազմակերպման համար: Քրեական դատավարությունում որպես ապացույց հանդես գալու համար յուրաքանչյուր տվյալ, ի թիվս վերաբերելիության և թույլատրելիության, պետք է օժտված լինի նաև հավաստիության հատկանիշով:
- Գործող Օրենսգիրքն ամկա հասարակական հարաբերությունների իրողությունների պայմաններում կարգավորում է ապացույցի հավաստիության ապահովման երաշխիքները՝ նախատեսելով հավաստի ապացույց ձեռք բերելու կառուցակարգեր, միաժամանակ, Օրենսգիրքը հստակ նախատեսում է ապացույցի հավաստիությունը ստուգելու և գնահատելու մտավոր-տրամաբանական և գործնական միջոցներ:
- Նկատի ունենալով ապացույցի հատկանիշ հանդիսացող հավաստիության դերն ու նշանակությունն ապացուցման գործընթացում՝ առաջարկում ենք քրեադատավարական օրենսդրությամբ հստակ ամրագրել ապացույցի թույլատրելիության գիտականորեն հիմնավորված հասկացությունը:
- Ուսումնասիրության շրջանակներում առանձնակի շեշտադրում է կատարվում նոր ընդունված քրեական դատավարության օրենսգրքով ապացուցման գործընթացի կարգավորմանը, ներդրված նորագույն կարգավորումներին, այդ թվում՝ ապացույցի ինքնուրույն հատկանիշ հանդիսացող հավաստիության ապահովման օրենսդրական երաշխիքներին:

Գրականության ցանկ (reference list, список литературы)

1. Է. Բ. Աղայան, Արդի հայերենի բացատրական բառարան, «Հայաստան», Երևան, 1976:
E.B. Aghayan, Explanatory Dictionary of Modern Armenian, «Hayastan», Yerevan, 1976.
2. Строгович М. С., Материальная истина и судебные доказательства в советском уголовном процессе, М., АН СССР, 1955.
Strogovich M. S., Material Truth and Judicial Evidence in the Soviet Criminal Process, Moscow, Academy of Sciences of the USSR, 1955.
3. Овсянников И. В., Проблема достоверности доказательств в доказательственном праве России, Современное право, 2004, № 7.
Ovsyannikov I. V., «The Problem of the Reliability of Evidence in Russian Evidentiary Law», Modern Law, 2004, No. 7.
4. Смирнов А. В., Калиновский К. Б., Уголовный процесс, Учебное пособие, 2-е изд. М., ИД «Питер», 2014.
Smirnov A. V., Kalinovsky K. B., Criminal Procedure, Study Guide, 2-nd ed., Moscow, Piter Publishing House, 2014.
5. Абросимов И. В., Актуальные вопросы обеспечения допустимости и достоверности доказательств в уголовном судопроизводстве, автореф. дис. ... канд. юрид. Наук, 12.00.09, М., 2007.
Abrosimov I. V., Topical Issues of Ensuring the Admissibility and Reliability of Evidence in Criminal Proceedings, Author's Abstract of the PhD (Candidate of Legal Sciences) Dissertation, Specialty 12.00.09, Moscow, 2007.
6. Миронов В. Ю., Достоверность доказательств и их значение при постановлении приговора, дис. ... канд. юрид. наук, 12.00.09, 2005.
Mironov V. Yu., Reliability of Evidence and Its Significance in Rendering a Verdict, PhD (Candidate of Legal Sciences) Dissertation, Specialty 12.00.09, 2005.
7. Резник Г. М., Внутреннее убеждение при оценке доказательств, М., Юрид.лит., 1977.
Reznik G. M., Inner Conviction in the Evaluation of Evidence, Moscow, Legal Literature Publishing House, 1977.
8. Зинатуллин З. З., Уголовно-процессуальное доказывание, Ижевск, Детектив-Информ, 2002.
Zinatullin Z. Z., Criminal Procedural Proof, Izhevsk, Detective-Inform, 2002.
9. Балакшин В. С., Оценка доказательств, Юрид. вестник, Екатеринбург, 2001, № 1.
Balakshin V. S., «Evaluation of Evidence», Legal Bulletin, Yekaterinburg, 2001, No. 1.
10. Орлов Ю. К., Основы теории доказательств в уголовном процессе, Научно-практическое пособие, М., 2000.
Orlov Yu. K., Fundamentals of the Theory of Evidence in Criminal Procedure, Scientific and Practical Guide, Moscow, 2000.
11. Россинский С. Б., Собираание доказательств как «первый» этап доказывания по уголовному делу, Юридический вестник Самарского университета, 2020.
Rossinsky, S. B., «Collection of Evidence as the «First» Stage of Proof in a Criminal Case», Legal Bulletin of Samara University, 2020.
12. Шейфер С. А., Доказательства и доказывание по уголовным делам, М., Норма, 2009.
Sheifer S. A., Evidence and Proof in Criminal Cases, Moscow, Norma, 2009.
13. Зайцева С. А., Громов Н.А., Пономаренко В.А., Достоверность и вероятность доказательств, Следователь, 1999, № 7.
Zaitseva S. A., Gromov N.A., Ponomarenko V.A., «Reliability and Probability of Evi-

- dence», Investigator, 1999, No. 7.
14. Костенко Р. В., Оценка уголовно-процессуальных доказательств, Издание второе, М., Юрлитинформ, 2012.
Kostenko R. V., Evaluation of Criminal Procedural Evidence, 2nd ed., Moscow, Yurlitinform, 2012.
 15. Уголовно-процессуальное право России, учебник под ред. П. А. Лупинской, М., 2003.
Criminal Procedural Law of Russia, textbook edited by P. A. Lupinskaya, Moscow, 2003.
 16. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации, Постав-
тейный/Под общ. ред. А. В. Смирнова, 5 изд., М., Проспект, 2009.
Commentary on the Criminal Procedure Code of the Russian Federation, Article-by-Article
Commentary, edited by A. V. Smirnov, 5th ed., Moscow, Prospekt, 2009.
 17. Научно-практический комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу
Российской Федерации/Под общ. ред. В. М. Лебедева, научн. ред. В. П. Божьев, М.,
Спарк, 2004.
Scientific and Practical Commentary on the Criminal Procedure Code of the Russian Fed-
eration, edited by V. M. Lebedev, scientific editor V. P. Bozhyev, Moscow, Spark, 2004.
 18. Смирнов А. В., Калиновский К. Б., Комментарий к Уголовно-процессуальному ко-
дексу Российской Федерации, 3-е изд., М., Кнорус, 2007.
Smirnov A. V., Kalinovsky K. B., Commentary on the Criminal Procedure Code of the
Russian Federation, 3rd ed. Moscow, Knorus, 2007.
 19. Chap Ltd v. Armenia – 04.08.2017

Arsen Vardanyan

*Deputy Prosecutor of Yerevan City, Degree Applicant at the Chair of
Criminal Procedure and Criminology, Faculty of Law, Yerevan State University*

THE CONCEPT OF THE RELIABILITY OF EVIDENCE AND THE FUNDAMENTAL ISSUES OF ITS ASSURANCE IN THE NEW CRIMINAL PROCEDURE OF THE REPUBLIC OF ARMENIA¹

Abstract

Proof, as one of the most important constituent elements of the entire criminal procedure, has consistently remained at the centre of attention of both legal scholars and practitioners. This study examines, at a theoretical level, the concept, content, and practical significance of the attribute of reliability of evidence, as well as a number of fundamental issues related to the verification and evaluation of evidence. Based on an analysis of legislation, judgments of the European Court of Human Rights, precedent decisions of the Court of Cassation of the Republic of Armenia, judicial practice, and theoretical sources, the paper explores a range of contemporary issues concerning the institution of the reliability of evidence in criminal proceedings.

The study addresses the necessity of a legislative definition of a scientifically substantiated concept of the reliability of evidence. Particular attention is paid to the legislative formulation of reliability as an independent attribute of criminal procedural evidence, the guarantees and procedural mechanisms for ensuring the reliability of evidence, as well as the circumstances leading to the unreliability of evidence and their manifestations. In this context, it is proposed, for the purpose of ensuring the reliability of evidence obtained through the application of special knowledge, to legislatively establish a prohibition on questioning an expert before the submission of an expert opinion, the expression of an expert assessment, or participation in the performance of any procedural action. The institution of the reliability of evidence, its verification and evaluation, as well as the guarantees for ensuring such reliability, constitute some of the most complex stages of the process of proof, which, in turn, presupposes a high probability of various problems arising in practical activity. The study and discussion of these issues may contribute to their identification and to the search for effective solutions, which underscores the relevance of the present research.

Special attention is devoted to problems encountered in practical application, newly introduced legal mechanisms in the context of legislative reforms, and conclusions are formulated along with several proposals aimed at the further development of the institution of proof.

Keywords: criminal procedure; factual data; attributes (characteristics) of evidence; verification and evaluation of evidence; reliable evidence.

¹ The article was presented on 17.04.2026 and was reviewed on 25.05.2026.

Арсен Варданян

*Заместитель прокурора города Ереван, соискатель кафедры
уголовного процесса и криминалистики юридического факультета
Ереванского государственного университета*

ПОНЯТИЕ ДОСТОВЕРНОСТИ ДОКАЗАТЕЛЬСТВА И ОСНОВНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЕЁ ОБЕСПЕЧЕНИЯ В НОВОМ УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ РА¹

Абстракт

Доказывание, являясь одним из важнейших структурных элементов уголовного судопроизводства, на протяжении длительного времени неизменно находится в центре внимания как теоретиков, так и практиков. В настоящей работе на теоретическом уровне рассматриваются понятие, содержание и прикладное значение признака достоверности доказательств, а также ряд ключевых вопросов, связанных с их проверкой и оценкой. На основе анализа законодательства, решений Европейского суда по правам человека, прецедентных постановлений Кассационного суда Республики Армения, судебной практики и теоретических источников исследуется ряд актуальных проблем, относящихся к институту достоверности доказательств в уголовном процессе. Особое внимание уделяется необходимости законодательного закрепления научно обоснованного понятия достоверности доказательств. Отдельно рассматриваются законодательная формулировка достоверности как самостоятельного признака уголовно-процессуального доказательства, гарантии и процедуры обеспечения достоверности доказательств, а также обстоятельства, приводящие к их недостоверности, и формы их проявления. В этом контексте в целях обеспечения достоверности доказательств, получаемых с применением специальных знаний, предлагается законодательно закрепить запрет на допрос эксперта до представления им заключения, выражения мнения либо участия в совершении какого-либо процессуального действия.

Институт достоверности доказательств, их проверка и оценка, а также гарантии обеспечения достоверности относятся к числу наиболее сложных этапов процесса доказывания, что предполагает высокую вероятность возникновения ряда проблем в практической деятельности. Их исследование и обсуждение могут способствовать выявлению указанных проблем и поиску эффективных путей их разрешения, что и обуславливает актуальность настоящей работы. Отдельное внимание уделено проблемам, возникающим в правоприменительной практике, и новым правовым механизмам, внедрённым в контексте законодательных реформ; сформулированы выводы и выработан ряд предложений, направленных на дальнейшее развитие института доказывания.

Ключевые слова: уголовный процесс; фактические данные; признаки доказательства; проверка и оценка доказательств; достоверное доказательство.

¹ Статья была представлена 17.04.2026 и прошла рецензирование 25.05.2026.